

Dr. Zagorka Brunsko

Fakultet za turizam i vanjsku trgovinu - Dubrovnik

Prikaz knjige: UVOD U JAVNI IZBOR

Autor: Iain McLean

Izdavač: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1997. - 240 str.

U okviru biblioteke "Politička misao" Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu, objavljen je u kolovozu prošle godine prijevod knjige poznatog britanskog politologa Iaina McLeana, *Public Choice : An Introduction* (Basil Blackwell, Oxford, 1987.).

Iain McLean je redovni profesor političke znanosti na koledžu Nuffield, Sveučilišta u Oxfordu, te gostujući profesor na Sveučilištu Warwick i Newcastle. Vrlo je plodan autor koji svoj znanstveni interes najvećim dijelom vezuje uz povijest teorije društvenog izbora i povijest političkih institucija.

Osim akademskog rada profesor McLean je i uvažen politički konzultant za pitanja reforme izbornog sustava, a prijedlozi koje je izradio bili su predmet razmatranja u Donjem domu britanskog parlamenta.

U knjizi "Uvod u javni izbor" sadržane su najvažnije teme kojima se bavi teorija javnog izbora.

Teorija javnog izbora ili nova politička ekonomija doprinos je povezivanju političke i ekonomske znanosti. To je nov pristup političkom procesu koji se javlja početkom šezdesetih godina. Ugled ove škole raste od 1986. godine, kada je njezin utemeljitelj James Buchanan dobio Nobelovu nagradu za ekonomiju.

U uvodnom dijelu svoje knjige Iain McLean definira javni izbor kao "ekonomsko proučavanje donošenja netržišnih odluka". U javnom se izboru primjenjuju neke od metoda ekonomije na politiku. Primjenjujući logično, deduktivno rasuđivanje, ekonomisti nastoje otkriti što je racionalni akter (potrošač, poduzetnik, sindikalist) učinio kako bi maksimalno povećao svoje izgleda da postigne ono što želi (str. 11.). Dakle, svrha je prepoznati racionalnost djelovanja pojedinih aktera, odnosno predvidjeti postupke koje oni poduzimaju kako bi povećali izgleda za ostvarenje željenih ciljeva.

McLean naglašava "racionalan je onaj pojedinac koji može opcije što su mu na raspolaganju povezati u koherentnu ljestvicu preferencija (ili indiferentnosti), te među njima napraviti dosljedan izbor" (str. 13.).

Nakon uvodnog dijela slijede dvije tematsko-sadržajne cjeline u kojima autor širi teoriju javnog izbora na razna područja političkog i ekonomskog života. U području njegova interesa su birači i proces glasovanja, političari, lobisti, birokrati i dr.

Prva cjelina knjige nosi naziv "Praksa" i sastoji se od šest poglavlja.

U prvom poglavlju autor ukazuje na dva problema politike: problem kolektivnog djelovanja i problem agregacije preferencija. On najprije polazi od oskudice kao središnjeg čovjekova problema, koji predstavlja nesklad između želja i mogućnosti. Temeljni načini alokacije oskudnih resursa su borba (sukob) ili kolektivno djelovanje (suradnja) tražitelja tih resursa koji su međusobni suparnici. Autor razmatra četiri različita načina opskrbe oskudnim dobrima koja uključuju barem djelomičnu suradnju. To su: altruizam, anarhija, tržište i vlada.

Drugi problem je problem agregacije preferencija. To je problem s kojim se suočava skoro svaka vlada, a izražen je u svim postupcima kojima se i polazeći, od mnogo preferencija dolazi do odluke. "Svako demokratsko društvo", kaže autor, "na neki način mora poći od milijuna mišljenja običnih građana do skupa odluka koje donosi vlada" (str. 35.).

U drugom poglavlju autor sagledava ulogu političara i političkih stranaka u kompleksnim demokratskim društvima. Na političare gleda kao na specifične poduzetnike javnim dobrima koji ostvaruju dobit na nekoliko različitih načina. To su: dobrovoljne donacije, plaćanje dobavljača čimbenika proizvodnje ("oni koji nadziru čimbenike proizvodnje: zemljište, radnu snagu i/ili kapital mogu ponuditi da financiraju političara nadajući se da će mu on pribaviti ugovor za proizvodnju javnog dobra"), oporezivanje, iznuđivanje...

Ovim pitanjima u teoriji su se bavili Frohlich, Oppenheimer i dr. Autor u knjizi iznosi njihove stavove i kritiku tih stavova od strane drugih teoretičara.

On takođe analizira političare kao poduzetnike privatnim i ideološkim dobrima.

U trećem poglavlju McLean se bavi procesom glasovanja i ponašanjem birača u njemu. Pritom polazi od zagonetke američkog ekonomista i politologa Antony Downsa: zašto uopće glasovati? Po Downs u obični birač je "racionalni neznalica". S gledišta birača izbori su uvijek povezani s oportunitetnim troškovima (za glasovanje je potrebno vrijeme koje se moglo utrošiti u druge svrhe), a sama vjerojatnost da će njegov glas utjecati na rezultat (ishod) glasovanja je neznatna. Rješenje paradoksa "zašto glasovati" McLean vidi u pomnom opisu altruističkih motiva kakav je dao Margolis (1982). Premda je svjestan da je mala vjerojatnost da će on biti odlučujući birač, pojedinac smatra da je s gledišta altruizma vrijedno glasovati.

Polazeći od Margolisovih stavova McLean spominje altruizam dobara i altruizam sudjelovanja. U altruizmu dobara sreća pojedinca je u funkciji onoga što imaju drugi ljudi, dok je u altruizmu sudjelovanja funkcija onoga

što on daje. Pojedinac će, kaže McLean glasovati iz osjećaja odgovornosti koju prihvaća kao član demokratskog društva ili zato što smatra da će svima biti dobro pobijedi li njegova stranka na izborima i sl. što su sve oblici altruizma. U okviru ovog poglavlja autor razmatra i Downsovu teoriju prostorne konkurencije (optimalnost srednjeg položaja u političkom prostoru) te Bretonove Schofieldove teoreme vezane uz problem potpune ponude.

U četvrtom poglavlju autor se bavi interesnim skupinama i njihovom ulogom pri lobiranju za javna dobra.

Rad Mancura Olsona povezan je s ovim poglavljem, kao što su i Downsove pretpostavke o glasačkoj racionalnosti povezane s prethodnim poglavljem. Olson je dao definiciju interesnih skupina kao organizacija koje nastoje utjecati na javnu politiku i koje lobiraju za javna dobra. McLean prikazuje Olsonovu klasifikaciju interesnih skupina na "povlaštene", "srednje" i "latentne", te u spomenutu klasifikaciju upliće novu trodjelnu podjelu na skupine proizvođača, skupine potrošača i altruističke skupine. Također daje ocjenu Olsonova modela. U knjizi se daje prikaz različitih obrazaca i predmeta lobiranja u Velikoj Britaniji i SAD. (položaj žena, politika razoružanja, pravo životinja i sl.). Posebno se prikazuje djelovanje američke Agencije za zaštitu okoliša u njezinu nastojanju da uspostavi nove provedbene standarde pročišćavanja zraka.

Peto poglavlje nosi naziv "Birokracija". McLean polazi od Weberova sociološkog poimanja birokracije. Nakon sociološke on daje ekonomsku analizu birokracije.

Najveći dio poglavlja posvećen je Niskanenovom modelu ponude dobara i usluga nekog ministarskog odjela. Njegova ključna pretpostavka je da birokrati cijene: plaću, dodatne prihode, ugodne uvjete rada, moć, prestiž i sl., te da (umjesto dobiti) nastoje maksimizirati svoj proračun kao i veličinu svog ureda (odjela). U knjizi su prikazane i kritika Niskanenova modela i još neka empirijska otkrića o birokraciji.

Teoriji političkih koalicija posvećeno je šesto poglavlje. Autor stavlja naglasak na sučeljavanje Downsova i Rikerova modela i njihovih načela. Primjerice, prema Downsu političari teže da dobiju što veći broj glasova, dok Riker tvrdi da oni teže dobivanju upravo onoliko glasova koliko im je dostatno da steknu vlast, budući da više glasova znači više obećanja i obveza danih većem broju ljudi tijekom kampanja. U ovom poglavlju navode se i brojni primjeri empirijskih analiza o koalicijama političkih stranaka kojima autor oslikava i britansku političku povijest.

Drugi dio knjige nosi naslov "Teorija", a sastoji se od poglavlja: "Kako ljudi (i životinje) surađuju" i "Paradoksi glasovanja" i zaključka. U poglavlju "Kako ljudi (i životinje) surađuju" autor apstraktnije nego dosad razmatra probleme kolektivnoga djelovanja i probleme neplatiša.

Probleme kolektivnog djelovanja dijeli na tri skupine. To su igre pouzdanja, igre kukavice i igre zatvorenikove dileme. One se mogu podijeliti i u igre koje uključuju samo dva igrača, igre koje uključuju dva

igrača i koje poprimaju oblik susreta dvaju igrača istodobno, te igre koje uključuju više od dva igrača, a ne poprimaju taj oblik.

U igri pouzdanja među sudionicima ili nema sukoba ili on postoji a može se riješiti pristajanjem na srednje stajalište tijekom niza igara. McLean navodi na primjer problem ponovne telefonske veze. To je igra nulte sume. Strateški parovi "nazovi/čekaj" i "čekaj/nazovi" općenito su bolji nego "nazovi/nazovi" ili "čekaj/čekaj".

Igra "kukavice" ili igra "smjelosti" temelji se na transpoziciji "drugog najslabijeg i najslabijeg ishoda za svakog igrača".

U igri "zatvorenika dileme" igrači, bez mogućnosti da međusobno komuniciraju, trebaju donijeti odluku da li međusobno surađivati u svrhu ostvarenja zajedničkog interesa ili da svaki slijedi svoju sebičnu strategiju. Paradoks koji proizlazi iz strukture ove igre je u tome da igrači ne mogu putem kooperacije postići najbolji mogući rezultat. Najpovoljniji rezultat za jednog od igrača ovisi o odluci protivnika da surađuje ili ne surađuje. Rezultat svakog od igrača varira, dakle, ovisno o odluci drugoga.

U osmom poglavlju naslovljenom "Paradoksi glasovanja" razmatraju se različiti postupci (sustavi) glasovanja. Tri privlačna svojstva glasačkog sustava, kaže autor, su: "da on mora upotrebljavati informaciju o redosljedu kad je dostupna, da mora odabrati Condorcetovog pobjednika ako postoji, te da na najmanju moguću mjeru, mora svesti prigodu ili potrebu za strateškim glasovanjem (str. 167.).

Glasovanje većinom ili prema pravilu "relativne većine" izvodi se tako da svaki birač zaokruži (istakne) jednog kandidata, a pobjeđuje kandidat koji dobije najveći broj glasova.

Ukoliko računanjem (zbrajanjem) prvih preferencija niti jedan od kandidata ne dobije dovoljan broj glasova da bude izabran, primjenjuje se postupak tzv. "eliminacijska obitelj" kojim se eliminira kandidat s najmanjim brojem prvih izbora (preferencija), te se uzimaju u obzir druge preferencije njegovih zagovornika. Tri najpoznatija "člana" ove obitelji su: alternativno glasovanje, francuski postupak dvokružnog glasovanja koji se primjenjivao od 1871. do 1939. i od 1958. do 1986., te pojedinačno prenosivo glasovanje.

Metoda ocjenjivanja Borde (i L. Carrola), tzv. "Bordino računanje" daje svakoj poziciji na ljestvici određeni broj bodova. Bodovi se zatim zbroje i izabere se kandidat s najboljim rezultatom. Autor govori i o nedostacima navedenih sustava glasovanja.

Deveto poglavlje knjige je zaključno poglavlje. U njemu autor sažima sve što je rečeno u prethodnim poglavljima, ali i daje putokaz za buduća istraživanja ove problematike. Zato ovo poglavlje i nosi naslov "Zaključak - nedovršen posao." Nedovršen stoga jer je po mišljenju autora na nekim područjima teorija još podložna promjenama, a pogotovo njezina primjena.

Na kraju autor ukazuje na stalno širenje javnog izbora, budući da su problemi kolektivnog djelovanja svuda prisutni: u vladi, lobijima, raznim oblicima rasonode, obitelji i sl.

U knjizi se daju i autorove preporuke za zahtjevniju literaturu, namijenjene svima koji žele napredovati u domeni javnog izbora, riječnik stručnih izraza i opsežan popis literature.

Tekst u McLeanovoj knjizi je jasan i pregledan i analitički precizan. U poglavljima se razrađuju praktični učinci teorije javnog izbora. Uz teorijske postavke navode se i brojni (pojednostavljeni) primjeri iz svakodnevnog života i političkog djelovanja.

McLeanova knjiga je udžbeničkog karaktera. Namjenjena je poglavito motiviranim studentima društvenih znanosti, ali je zanimljiva i svima koji se bave problematikom javnog izbora.

Po riječima autora ne radi se o strogo ekonomskoj literaturi, već se u knjizi koriste rasuđivanja ekonomista, kao i njihov način promatranja svijeta (str. 12.).

Specifičnost je i metodološki individualizam, karakterističan za ovu teoriju, koji McLean u knjizi dosljedno izlaže.

Teorija javnog izbora je svoju praktičnu vrijednost kao moderna teorija već našla u brojnim demokratskim državama.